

The Arsacids “Persianism”

Hamidreza Peighambari ¹ | Zohreh Taghipour Birgani ²

1. Corresponding author, Assistant Professor, History department, Persian Gulf University, Bushehr, Iran. E-mail: peighambarih@pgu.ac.ir
2. PhD student, Department of History, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. E-mail: Zohrehtaghipour1371@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: <i>Research Article</i></p> <p>Article history: Received: <i>09 Jan 2025</i> Revised: <i>12 April 2025</i> Accepted: <i>17 June 2025</i> Published online: <i>16 Dec 2025</i></p> <p>Keywords: <i>Arsacids,</i> <i>Roman–Persian Wars,</i> <i>Philoromaios,</i> <i>Artabanus II,</i> <i>Persianism</i></p>	<p><i>According to historical sources and numismatic studies, epigraphic, and archaeological data, the Parthian kings followed the traditions and customary epithets of dynasties before them, especially the Achaemenids. Hence, one of the important topics in the study of the Parthian Empire history is that of their “Persianism.” Previous research on the question of what factors played a role in the Parthians’ turning to “Persianism” have considered two factors to be effective: the opposition with Hellenism and the conflict with Rome. The present paper examines “Persianism” in the context of the political developments of this period and, accordingly, in addition to examining the aforementioned views, it also identifies other factors that have led the kings to the “Persianism” throughout the long history of this dynasty. It indicate that the Parthian claim of Achaemenid succession became apparent from the time of their confrontation with the Roman empire, but this territorial claim also required dynastic and lineage support, which emerged in the 1st century AD with Artabanus II and his successors as a legitimizing factor in intra-dynastic conflicts. Accordingly, the Parthian “Persianism” was neither formed by emulating the local states of Asia Minor nor was it the Roman historians’ perception of eastern enemies and the result of comparison of Parthians and Persians. Rather, it is considered as a conscious policy that began from the time of the early Parthian kings. Therefore, the Arsacid claim of Achaemenid succession is considered an effective measure to gain legitimacy when facing secessions and dynastic struggles and foreign invasions.</i></p>

Cite this article: Peighambari, Hamidreza, Taghipour Birgani, Zohre(2025). *Iranian Civilization Research*, **The Arsacids “Persianism”**, 7 (2), 44-67

© The Author(s).

DOI: 10.22103/JIC.2025.25454.1448

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

English Extended Abstract

---

1. Introduction

One of the main subjects in the political and ideological history of the Arsacid dynasty is their Persianism—a deliberate inclination toward the traditions and titulature of the Achaemenids. Historical sources, along with numismatic and epigraphic evidence, indicate that from the very beginning of their rule the Arsacids sought to present themselves as the legitimate successors of the Achaemenids. The main question addressed is what factors prompted Arsacid kings to return to Achaemenid traditions and claiming Achaemenid ancestry.

2. Methodology

This study intend to benefit a descriptive–analytical method, relying on Classical Greek and Roman historical sources (such as Tacitus, Justin, Josephus Flavius, and Plutarch), Roman propaganda documents (including the *Res Gestae Divi Augusti*), inscriptions, numismatic evidence, and Iranian national traditions. The analysis of these sources has been conducted with due attention to their propagandistic and partisan character, in order to reconstruct a more accurate picture of the Arsacids Persianism.

3. Discussion

Drawing on Classical sources, Iranian national history, as well as numismatic, epigraphic, and archaeological findings, the present article investigates the Arsacids Persianism. While previous scholarship has often interpreted this policy as a mere reaction to Hellenism and confrontation with Rome, the present study demonstrates that Persianism was not a temporary or episodic response to external developments but a deliberate and purposeful strategy rooted in the very beginnings of Arsacid rule. It evolved in three main stages:

The Initial Stage: The earliest Arsacid rulers perpetuated Achaemenid and satrapal traditions by employing symbols such as the title *Karen*, the royal fire, the *bashlyk* (hooded headdress), the bow, and even the ritual of drinking sacred water.

The Middle Stage (Mithridates I and II): With the transformation of Parthia into an empire, the revival of the title *King of Kings* and the adoption of Achaemenid royal symbols consolidated the Arsacid position as a universal power. This policy also served as a response to local opposition (in Persis and Elymais) and separatist movements in Mesopotamia and Armenia.

The Final Stage (First Century CE): Confrontation with Rome and internal succession crises brought Persianism to its peak. Roman interference in Arsacid succession, the revolt of Seleucia, and the presence of princes educated in Rome compelled rulers such as Artabanus II and Vologases I to abandon Hellenistic-style titulature, highlight indigenous elements, and assert Achaemenid lineage. This policy not only reinforced dynastic legitimacy but also provided an ideological weapon in the struggle against Rome and its Hellenizing allies.

It is also necessary to consider that, there is a contradiction between the claim of Alexander's succession and the Persianism of Artabanus II; in Iranian national traditions, Alexander is introduced as a prince of his own, a descendant of *Dārā* (Darius). Accordingly,

English Extended Abstract

---

it seems that the Parthians emphasized Alexander's legacy as much as the Romans did, and apparently, in their time, the negative image of Alexander, which is a prominent feature of the Zoroastrian tradition, was not yet in place. However, with the development of the "Persianism" of the Parthians, this type of attitude towards Alexander was gradually abandoned; because it was at this time that the devastating wars between Iran and Rome and the conflicts between the Iranian and Greco-Roman worlds intensified, and with the claims of emperors such as Trajan and Septimius Severus to repeat the conquests of this Macedonian world conqueror, the concept of "Alexander the Roman" (Aleksandar ī Harōmāyīg) was formed in Iranian beliefs.

4. Conclusion

The present research shows that Arsacids Persianism was not a superficial reaction to Hellenism or Roman policy, but rather a conscious and internally driven process that originated at the outset of their dynasty and developed throughout its existence. By invoking the Achaemenid legacy, the Arsacids were able to strengthen their royal legitimacy, maintain internal cohesion in the face of revolts and separatism, and assert their Eastern and Iranian identity against Roman and Greco-Roman cultural influence. Ultimately, Arsacids Persianism should be understood as part of a broader process of "Iranian revival" in antiquity, one that bridged the Achaemenid past with the Arsacid present.

سیاست «پارسی گرایی» اشکانیان

حمیدرضا پیغمبری^۱ | زهره تقی پور بیرگانی^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه تاریخ، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، ایران. رایانامه: peighambarih@pgu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری گروه تاریخ، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: Zohrehtaghypour1371@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۲</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۱۸</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۷</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: اشکانیان، جنگ های ایران و روم، فیلورومايوس، اردوان دوم، پارسی گرایی</p>	<p>به استناد گزارش های تاریخی و یافته های سکه شناسی، کتیبه شناسی و باستان شناسی، پادشاهان اشکانی از سنت ها و القاب مرسوم سلسله های پادشاهی پیشین به ویژه هخامنشیان پیروی می کردند. از این رو، یکی از مباحث مهم در مطالعه ی تاریخ شاهنشاهی اشکانی، بررسی «پارسی گرایی» آنها است. پژوهش های پیشین در رابطه با این پرسش که چه عواملی در روی آوردن اشکانیان به «پارسی گرایی» نقش ایفا کرده است، دو عامل مبارزه با یونانی مآبی و رویارویی با روم را مؤثر دانسته اند. مقاله ی حاضر که بر پایه ی منابع کلاسیک و تاریخ روایی ایرانی و با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است، «پارسی گرایی» را در بستر تحولات سیاسی این دوره بررسی می کند و بر این اساس علاوه بر بررسی نظرات مطرح شده، عوامل دیگری را نیز مشخص می سازد که در طول تاریخ طولانی این سلسله، پادشاهان را به سیاست «پارسی گرایی» سوق داده است. یافته های حاصل از این پژوهش نشان می دهد که اگرچه ادعای اشکانیان مبنی بر جانشینی هخامنشیان از زمان رویارویی آنها با رومیان آشکار گردید، اما این ادعای ارضی پشتوانه ای دودمانی و نسبی نیز لازم داشت که در قرن یکم میلادی و با اردوان دوم و جانشینانش به عنوان عاملی مشروعیت بخش در مناقشات درون دودمانی به منصفی ظهور رسید. از این رو، «پارسی گرایی» اشکانیان به تقلید از حکومت های محلی آسیای صغیر شکل نگرفته است و یا حاصل برداشت مورخان رومی از دشمنان شرقی و تطبیق پارتیان و پارسیان نیست، بلکه سیاستی آگاهانه به نظر می رسد که از زمان نخستین پادشاهان اشکانی آغاز گردیده و سیر تکاملی خود را طی نمود. بنابراین، ادعای اشکانیان در جانشینی هخامنشیان اقدامی مؤثر در جهت کسب مشروعیت به هنگام رویارویی با مخاطراتی سیاسی همچون جداسری ها و نبرد بر سر تاج و تخت و حمله های خارجی ارزیابی می شود.</p>

استناد: پیغمبری، حمیدرضا، تقی پور بیرگانی، زهره (۱۴۰۴). سیاست «پارسی گرایی» اشکانیان. پژوهشنامه تمدن ایرانی، ۷(۲)، ۴۴-۶۷.

ناشر: دانشگاه شهید بهشتی کرمان. © نویسندگان.

DOI: 10.22103/JIC.2025.25454.1448

۱. مقدمه

۱-۱ بیان مسأله

درباره‌ی خط مشی سیاسی-اداری اشکانیان و ایدئولوژی سیاسی آنها پژوهش‌های چندی انجام شده است که نشان می‌دهند به طور کلی، شاهان اشکانی در این زمینه از اصول و سنت‌هایی پیروی می‌کردند که سابقه‌ی آن به شرق باستان می‌رسید یا میراث و یادگاری از روزگار عصر اسکندر و جانشینانش بود. سکه‌ها که گویاترین اسناد این دوره هستند شاهان اشکانی را در شمالی شرقی اما با عناوین و القاب شاهانه‌ی روزگار یونانی مآبی نشان می‌دهند. درباره‌ی هدف اشکانیان از اختیار کردن این عناوین و القاب، تاکنون بحث‌های بسیاری صورت گرفته است؛ امروزه نظر بر این است که انتخاب این القاب نشان دهنده‌ی علاقه و التزام اشکانیان به فرهنگ یونانی نیست. به ویژه لقب «فیلهن» (دوستدار یونان) عملی سیاسی برای جلب همکاری و همدلی رعایای یونانی شاهنشاهی اشکانی تلقی می‌شود (؛ 157 Wolski, 1983: 156-Wiesehöfer, 1996: 55-66). اما موضوع بسیار مهم، استفاده‌ی آنها از لقب هخامنشی «شاهنشاه» و همچنین ادعای پادشاهان این سلسله مبنی بر جانشینی هخامنشیان است که مشخصاً از آن با عنوان «پارسی‌گرایی» (هخامنشی‌گرایی) یاد می‌شود (Fowler, 2017: 358). این مسأله به ویژه از سده‌ی یکم ق.م. تا سده‌ی یکم میلادی به وضوح در منابع دیده می‌شود و نشانگر تحولی مهم در اندیشه‌ی پادشاهی اشکانی است (Neusner, 1963: 50-59). پرسش مهمی که در این باره مطرح می‌شود این است که چه عواملی در روی آوردن اشکانیان به القاب هخامنشی و ادعای نسب پارسی نقش ایفا کرده است؟ چنین به نظر می‌رسد که اگر با نگاهی به سیر تاریخ سیاسی اشکانیان، «پارسی‌گرایی» آنها را یک خط مشی یا «سیاست» در مواجهه با مسایل گوناگون و بخشی از جریان کلی «احیای ایران» بدانیم، می‌توانیم آن را پاسخ مناسبی برای این پرسش در نظر بگیریم.

۲-۱- پیشینه پژوهش

در تحقیقات پیشین موضوع «پارسی‌گرایی» اشکانیان از جریان احیای فرهنگ و تمدن ایرانی در آن دوره تفکیک نشده است. مطالعات یوزف ولسکی که بر «ایران‌گرایی» اشکانیان متمرکز است، این جریان را عکس‌العملی علیه یونانی مآبی معرفی می‌کند. وی قرن یکم میلادی به ویژه دوره‌ی پادشاهی اردوان دوم و بلاش یکم را دوره‌ی «ایران‌گرایی فزاینده» و «یونان‌گریزی» قلمداد می‌کند (ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۷۹-۱۷۶ و ۱۹۵-۱۹۴؛ ۱۳۸۸: ۱۹۶-۱۸۷؛ به پیروی از او، نیولی، ۱۳۸۷: ۱۵۱-۱۵۴). این نظر مورد انتقاد برخی محققان قرار گرفته است؛ برای نمونه، فرای (۱۳۸۰: ۶-۳۹۵) و به دنبال او، شیمان (۱۳۸۴: ۸۲)، این تحول را مرحله‌ای در فرایند گذار از جهان یونانی مآب به جهان ایرانی-شرقی می‌دانند. رحیم شایگان در کتاب *اشکانیان و ساسانیان، اندیشه‌ی سیاسی ایرانی در دوره‌ی پسا‌هلنیستی و باستان متأخر به طور مفصل* سیاست اشکانیان در توجه به میراث هخامنشیان را بررسی کرده و آن را ابزاری در خدمت ایدئولوژی سیاسی اشکانیان و سپس ساسانیان معرفی می‌کند که حاصل اقتباس از دودمان‌های ایرانی-یونانی آسیای صغیر بود (Shayegan, 2011: 331) و به پیروی از او: ایمان پور، زرین کوب و حجتی نجف آبادی، ۱۳۹۱: ۱۲-۱ و نادری و

زرین کوب، ۱۳۹۳: ۶۰؛ گو این که شایگان در تحقیق جدیدتری که درباره‌ی اشکانیان و کماژن (کماگنه) منتشر نمود این دیدگاه را تعدیل کرده است: شایگان، ۱۴۰۰: ۵۵-۲۹).

به تازگی، جیک نیبل تحقیقاتی در این زمینه انجام داده است؛ او در مقاله‌ی «اشکانیان روم و تجدید حیات ایرانی‌پارتیان در قرن یکم میلادی» (Nabel, 2020: 475-494) که در کتابی با عنوان *اشکانیان روم* تفصیل یافته است (Nabel, 2025)، «پارسی‌گرایی» اشکانیان را عکس‌العملی علیه اقدامات شاهزادگان اشکانی ساکن روم می‌داند. یان اولبریخت به شکلی دیگر، ادعای ارتباط میان اشکانیان و هخامنشیان را بازتاب تصورات رومیان از شرق در منابع معرفی می‌کند (Olbrycht, 2018). بنابراین، نظریاتی که پس از ولسکی در این باره مطرح شده‌اند پیروی اشکانیان را از سنت‌های شاهی هخامنشی و ادعای جانشینی آنها را جریانی اصیل و درونی تلقی نمی‌کنند. در پژوهش حاضر تلاش می‌شود که این دیدگاه اصلاح گردد.

۳-۱- روش پژوهش:

روش پژوهش در این مقاله توصیفی-تحلیلی است و برپایه‌ی اسناد و مدارک مکتوب انجام می‌شود. مهم‌ترین ملاحظات که درباره‌ی منابع این دوره، *سالنامه‌های تاکیتوس* (تاسیت) مورخ رومی، *خلاصه تاریخ تروگ* پمپه اثر یوستینوس، *تاریخ باستانی یهود* اثر یوسفوس فلاویوس، *زندگی قیصرها* اثر سوئونیوس، *حیات مردان نامی* اثر پلوتارخ و *منزلگاه‌های اشکانی* از ایسیدور خاراکیسی ضروری می‌نماید، وجه تبلیغاتی و طرفداری آنها از منافع روم است (درباره‌ی نگرش نویسندگان یونانی و رومی به اشکانیان نک مجموعه مقالاتی با همین عنوان به کوشش ویزهوفر و مولر: Wieshöfer and Müller, 2017). امروزه تقریباً مسلم شده است که اثر تاکیتوس یک گزارش ساده‌ی سالنامه‌ای نیست و در اصل به نقد سیاست‌های دیپلماتیک روم در شرق به جای جنگ می‌پردازد و اثر ایسیدور نیز نوعی نقشه‌ی راهنمای فتح پارت است (در خصوص این موارد نک: پوآرو، ۱۴۰۲، به ویژه ص ۱۴۰؛ دوبواز، ۱۳۹۶: ۱۱۰). یکی دیگر از منابع اصلی این موضوع، کتیبه‌هایی است که با عنوان کارنامه‌ی آگوست (Res Gestae Divi Augusti) شهرت دارد. آگوست در این متون مکرراً به امور مربوط به اشکانیان اشاره می‌کند که با وجود جنبه‌ی تبلیغی آن، برای مبحث ما حائز اهمیت است. البته رومیان و به تبع آن منابع لاتین چنین رویکردی را -که سابقه‌ی آن به زمان رویارویی آنها با سلوکیان می‌رسد (شروین-وایت و کورت، ۱۴۰۰: ۳۰۶)- آشکار نمی‌کنند و بیش از همه از فحوای دو منبع یعنی یوسفوس فلاویوس و تاکیتوس می‌توان به این سیاست روم پی برد (در این باره نک: پوآرو، ۱۴۰۲، به ویژه ۳۲-۳۱). بخش دیگر منابع که می‌توان از آنها جهت درک بهتر جریان «پارسی‌گرایی» اشکانیان کمک گرفت عبارتند از سکه‌ها و تاریخ ملی و روایی ایرانی. به این دسته از منابع در جای خود اشاره خواهد شد.

۲- «پارسی گرایی» نخستین اشکانیان

برای درک چستی و چرایی «پارسی گرایی» اشکانیان ضروری است که نگاهی کلی به جریان احیای فرهنگ و تمدن ایرانی در سیر تاریخ این سلسله داشت. این جریان را با توجه مجموعه‌ای از اسناد و مدارک می‌توان به سه مرحله تقسیم نمود: الف. در ابتدای برقراری حکومت اشکانیان؛ ب. از زمان تبدیل شدن پادشاهی پارت به امپراتوری اشکانی؛ ج. دوست سال پایانی حکومت اشکانیان.

در پی کشورگشایی اسکندر مقدونی و پس از آن حاکمیت سلوکیان، سرزمین ایران بخشی از قلمرو این پادشاهان یونانی مآب شد و پس از اخراج آنها به دست اشکانیان، عناصری از فرهنگ و تمدن یونانی هرچند به شکلی سطحی در دربار پادشاهی اشکانی و برخی اقشار جامعه ایرانی به یادگار ماند (درباره‌ی مسأله‌ی یونانی‌مآبی در ایران و شرق باستان نک: شروین-وایت و کورت، ۱۴۰۰: ۲۶۱-۲۰۳). مدارک و شواهد باستان‌شناختی مربوط به دوره‌ی اشکانی نشانگر این واقعیتند که در روزگار فرمانروایی پادشاهان این سلسله، جریان هنری با وجود تأثیرپذیری از اصول و سنت‌های یونانی در نهایت به «سبک پارتی» با ویژگی‌هایی بومی انجامیده است (کالج، ۱۳۵۷: ۱۳۳-۱۲۸؛ گیرشمن، ۱۳۷۰: ۸۷؛ هرمان ۱۳۷۳: ۵۷؛ سرخوش کرتیس، ۱۳۹۲: ۵۰-۲۷). این استنتاج باستان‌شناسانه را مدارک متنی نیز تأیید می‌کنند. بلاش یکم بر سکه‌های خود از خط آرامی بهره گرفته است که چنانچه این مورد را در کنار ناخوانا شدن تدریجی خط یونانی بر روی سکه‌های اشکانی قرار دهیم (Sellwood, 1980; Sinisi, 2012: 275-294)، مجازیم آن را نشانه‌ای از دلزدگی یا بی‌توجهی به سنت یونانی برداشت کنیم. همچنین اگر بلاش یکم را همان ولخش اشکانان (Walaxš ī Aškānān) در متون زردشتی بدانیم، او با گردآوری اوستا حتی نام نیکی در سنت دینی زردشتی از خود به یادگار گذاشته است (یارشاطر، ۱۳۸۱: ۵۸۵). اگرچه سخن گفتن از دین زردشتی در دوره‌های پیش از ساسانیان با اما و اگر همراه است، دشوار بتوان به این نظر کلی تردید روا داشت که وجود سنت‌های دینی ایرانی در روزگار اشکانیان منجر به رواج اندیشه‌های ایرانی در ارمنستان و جوامع یهودی و گنوسی شده و در پیدایش میترائیسم رومی نیز اثرگذار بوده است (در این خصوص نک: بویس و گرنه، ۱۳۷۵: ۱۳۰-۶۳۴-۴۶۷).

اما از نظر سیاسی بسیار قابل توجه است که نخستین پادشاهان اشکانی با استفاده از لقب کارن (فرمانده، از فارسی باستان کارنه (kārana)، آتش سلطنتی (ایسیدور، منترلگاه‌ها، بند ۱۱) و نمادهای شاهی چون باشلق و کمان و حتی رسم نوشتن آب رودخانه‌ی خواسپس (Nabel, 2019)، از سنت ساتراپ‌ها و شاهان هخامنشی پیروی می‌کردند (نک: نیولی، ۱۳۸۷: ۱۵۴-۱۵۱؛ اولبریخت، ۱۴۰۲: ۸۵-۲۷۵؛ البروک، ۱۴۰۰: ۱۲۹-۱۱۶). اگر به ادامه‌ی تاریخ اشکانیان توجه کنیم معلوم می‌شود که این موارد مراحل آغازین «پارسی گرایی» اشکانیان بوده است که نشانه‌های روشن‌تر آن در ادامه‌ی عمر طولانی این سلسله به شکل یک سیاست هدفمند و مؤثر جلوه کرد.

۳- احیای مفهوم «شاهنشاه»

از زمان مهرداد یکم که روزگار تبدیل پادشاهی پارت به امپراتوری یا شاهنشاهی فراگیر با برقرای پیوند با سنت‌ها و افتخارات تاریخی بود، برخی رسوم هخامنشی در امر حکمرانی مانند تاج و لقب «شاهنشاه» احیا گردید (ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۱۱-۱۱۳؛ Neusner, 1963: 47). لازم به توضیح است که مهرداد یکم در سکه‌های خود از لقبی که یونانیان برای شاهان هخامنشی به کار می‌بردند (شاه بزرگ: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ) بهره گرفت و این لقب از زمان مهرداد دوم به شکل ایرانی‌تر آن (شاهنشاه: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ) تغییر کرد. این نمادها و عناوین جدید همانطور که اورتوم شرح داده است، بازتاب دهنده‌ی موقعیت جدید پادشاهی به عنوان قدرتی تازه در منطقه بود (اورتوم، ۱۴۰۱: ۳۷۰). منابع یونانی شاهان هخامنشی را «شاه بزرگ» می‌خواندند و اسکندر و سلوکیان که خود متأثر از سنت‌ها و رسوم هخامنشیان بودند گاه از لقب «شاه بزرگ» استفاده می‌کردند (Strootman, 2000: 163-209; Plischke, 2017: 209; 2020). در آستانه‌ی ورود مهرداد یکم به ماد، تیمارخوس، ساتراپ یاغی سلوکی، نیز خود را «شاه بزرگ» نامید (نک: پیغمبری، ۱۳۹۷: ۵۳). همچنین این عنوان شاهانه به صورت پارسی «شاهنشاه» توسط برخی از پادشاهان آسیای صغیر و تیگران کبیر پادشاه ارمنستان به کار رفته است و از این رو، به نظر نمی‌رسد که طبق نظر شایگان (Shayegan, 2011: 287-92) از سنت بابلی اخذ شده باشد.

ظاهراً اشکانیان در آغاز دچار برخی مشکلات ناشی از عدم مقبولیت در برخی مناطق چون پارس و الیمایی بودند که آنها را خشن و بیگانه تلقی می‌کردند و زمانی که اشکانیان فتوحات خود را به سمت غرب ایران گسترش دادند، این دو منطقه به کمک سلوکیان آمدند (یوستینوس، کتاب ۳۶، فصل ۱، بند ۴). بنابراین، شاهان اشکانی بایستی بر این مشکل غلبه می‌کردند و یک راه آن پیروی از سنت‌های بومی و پذیرفته شده‌ی عهد هخامنشی بود. احتمالاً تسلط اشکانیان بر پارس در پیروی از چنین سیاستی نقش داشته است، هرچند که هیچ سند و مدرک مستقیمی در این باره در دست نیست. فرترکه‌ها یا پادشاهان محلی پارس بیش از همگان از سنت‌های هخامنشیان استفاده می‌کردند و روند استقلال آنها مانند بسیاری دیگر از دودمان‌های محلی ایرانی روزگار سلوکی پس از لشکرکشی آنتیوخوس سوم آغاز شده بود (Strootman, 2017: 194-200).

از دیگر دلایلی که اشکانیان را به طرح ادعای جانشینی هخامنشیان سوق داد مواجه شدن مکرر با حرکت‌های استقلال طلبانه در میانرودان (بابل، خاراکس و میسنه) و نواحی دیگر بود. درواقع، یک وجه ادعای جانشینی هخامنشیان اساساً همین حفظ حاکمیت بر موجودیت‌های قومی-سیاسی گوناگون بوده است (Wolski, 1966: 89-65). به همین سبب هم هست که بحث ارمنستان نیز دائماً محل توجه اشکانیان قرار داشت و اتفاقاً پادشاهان بزرگ و «پارسی‌گرا» چون مهرداد دوم، اردوان دوم و بلاش یکم، به شیوه‌های مختلف برای حاکمیت اشکانیان بر این سرزمین کوشیدند تا اینکه موفق شدند شاخه‌ای از خاندان اشکانی را در آنجا حاکم کنند. نکته‌ی دیگری که می‌توان آن را از دلایل متوسل شدن شاهان اشکانی به ادعای تبار هخامنشی دانست، شهرت نیک پیشینیان پارسی‌شان

در تعامل با اقوام گوناگون تابعه بود که اگر قائل به وجود آگاهی عمومی پارتیان از تاریخ هخامنشیان هم نباشیم دست کم می‌توانیم بگوییم آگاهی از این پیشینیان از طریق محافل یونانی برای شاهان اشکانی میسر بود (Gregoratti, 2015: 15). خاطره‌ی نیک هخامنشیان به ویژه کورش در فرهنگ یهود نیز پابرجا بود و امروزه مشخص شده است که همین امر بر نگاه یهودیان و حتی یوسفوس نویسنده‌ی یهودی نسبت به اشکانیان اثرگذار بوده است (Fowler, 2017: 358). با استناد به مدارک بالا این نظر که خاطره‌ی هخامنشیان از طریق تبلیغات پادشاهان محلی ایرانی-مقدونی آسیای صغیر در هنگام رویارویی آنها با رومیان زنده شد و الگوی اشکانیان قرار گرفت (Shayegan, 2011: 330-31) پذیرفتنی نمی‌نماید، با این حال، مواجهه با روم نقش بسیار مهمی در «پارسی‌گرایی» اشکانیان داشت که در ادامه بدان می‌پردازیم.

۴- «پارسی‌گرایی» اشکانیان در مواجهه با روم

از نخستین برخورد اشکانیان با رومیان در زمان پادشاهی مهرداد دوم (۱۲۴-۹۱ ق.م.) تا آخرین تماس این دو امپراتوری در آستانه‌ی سقوط اشکانیان، جنگ و خصومت وجه غالب مناسبات آنها بود. رومیان پس از شکست‌های بزرگ در حران یا کره (۵۳ ق.م.) و فراسپه (۳۶ ق.م.)، به شیوه‌های دیپلماتیکی روی آوردند که در ظاهر صلح و در باطن کینه‌ورزی نسبت به اشکانیان را مدنظر داشت. سابقه‌ی دخالت‌ها و سیاست‌ورزی‌های رومیان به دوره‌ی رویارویی آنها با سلوکیان می‌رسد (شروین-وایت و کورت، ۱۴۰۰: ۳۰۶). اما نخستین باری که یک تن از اشکانیان به رومیان پناه برد، مهرداد سوم بود (پلوتارخ، کراسوس، بند ۲۱). او موفق نشد پشتیبانی رومیان را کسب کند و به زودی مغلوب سورنا سردار ارد دوم شد، اما رومیان با مهرداد سوم تاکتیک «استفاده از مدعیان برای بی‌ثبات کردن حکومت اشکانی» را برای اولین بار پیاده کردند (پوآرو، ۱۴۰۲: ۱۴۴). در آغاز پادشاهی فرهاد چهارم (۳۷-۲ ق.م.) یکی از بزرگان پارت به نام مونایسس (Monaeses) به نزد مارکوس آنتونیوس گریخت و سردار رومی او را بسیار اکرام کرد (پلوتارخ، آنتونیوس، بند ۴۵). احتمال داده‌اند که این شخص همان تیرداد یکم در منابع دیگر باشد (پوآرو، ۱۴۰۲: ۱۰۳). تیرداد یکم که مدت کوتاهی به عنوان رقیب فرهاد چهارم در سلوکیه سکه ضرب کرد (۳۱ ق.م.)، خود را «دوستدار روم» (Philoromaio) لقب داده است (Sellwood, 1980: 179). لقب فیلورومایوس که دیگر بر روی سکه‌های پادشاهان بعدی اشکانی به کار نرفت، به مانند لقب «دوستدار یونان» جنبه‌ی فرهنگی نداشت و کاملاً سیاسی بود، اما ابتکاری تازه و منحصر به فرد هم به شمار نمی‌رود. زیرا فیلیپ دوم آخرین پادشاه سلوکی (۶۵-۶۴ ق.م.)، چند پادشاه محلی آسیای صغیر از جمله آریوبرزن پادشاه کاپادوکیه (۹۵-۶۳ ق.م.) و به ویژه آنتیوخوس یکم (۶۹-۳۴ ق.م.) پادشاه مشهور کماژنه نیز به این لقب خوانده شده‌اند. آنتیوخوس که خود را از نسل هخامنشیان و اسکندر معرفی می‌کرد، در کتیبه‌هایش با القاب «دوستدار روم» [و] «دوستدار یونان» خوانده شده است (ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ). او کماژنه را مستقل نگه داشت و به شیوه‌های مختلف کوشش نمود که رومیان را به صلح وادارد (Facella, 2005: 87-103).

این که تیرداد تا چه اندازه مورد حمایت رومیان قرار داشت محل اختلاف است (نک: پوآرو، ۱۴۰۲: ۱۰۳، یادداشت ۵)، اما او نقشی مهم و البته مخرب در حوادث آینده ایفا نمود، زیرا پسر جوان فرهاد را ربود و با خود به سوریه برد و از آنجا با اوکتاویوس آگوست به روم رفت و لقب رومی ژولیوس تیریداتس فرماندهی دسته‌ای از سربازان پارتی اجیر رومیان شد (دیو کاسیوس، کتاب ۵۱ بند ۱۸). چنانکه مشهور است مدتی بعد آگوست استرداد این دو را مشروط به بازگرداندن پرچم‌های به غنیمت رفته‌ی روم کرد و پس از دریافت پرچم‌ها از آن بهره‌برداری تبلیغاتی فراوان نمود (Rose, 2005: 21-75). از دیگر مسایلی که امپراتور روم در کتیبه‌های خود درباره‌ی موفقیت‌هایش در اجرای صلح رومی (Pax Romana) بدان اشاره می‌کند، حضور فرزندان فرهاد چهارم به عنوان گروگان یا وثیقه در رم است (Res Gestae, 32). منابع دیگر هم به این مسأله اشاره دارند (یوستینوس، کتاب ۴۲، بند ۵؛ استرابون نام این چهار نفر را ثبت کرده است؛ جغرافیا، کتاب ۱۶، فصل ۱، بند ۲۸). این که حضور پسران این پادشاه در روم چه سببی داشته است، محل اختلاف است. با توجه به پیمان صلح میان آگوست و فرهاد، گروگان بودن آنها منطقی به نظر نمی‌رسد، هرچند که در سیاست‌های رومیان همین کاربرد را پیدا کردند (Dąbrowa, 1987: 63-71). شاید فرهاد در پی رفع خطر حضور چندین رقیب پادشاهی در دربار بود (پوآرو، ۱۴۰۲: ۱۱۰). این نیز محتمل است که فرهاد به درباریان خود اعتماد نداشت (تاکیتوس، سالنامه‌ها، کتاب ۲، بند ۲) و با این کار تلاش کرد جانشینان آینده‌اش را از خطرات داخلی محفوظ دارد. در هر حال، فرستادن فرزندان فرهاد چهارم به رم در عمل نوعی تضمین برای ملکه موزا و فرزندش فرهادک برای جانشینی بوده است (Strugnell, 2008: 275-298).

آگوست کوشید از این شاهزادگان در روم در جریان جشن‌ها و بازی‌های گلاادیاتوری (سوتونیوس، آگوست، ۴۳) به عنوان شرقی‌های رام شده و طالب صلح و در روابط آینده‌ی دو کشور، همچون وسیله‌ای برای دخالت در دربار اشکانیان استفاده کند. او برای دستیابی به این هدف اختیارات و امتیازاتی به آن‌ها داد. کشف کتیبه‌هایی از سراسپادان و روداسپس در روم که خود را پسران شاهنشاه اشکانی توصیف می‌کنند، بر این ادعا صحنه می‌گذارد (در خصوص این موارد نک: Hackl et al, 2010). از این پس تا دهه‌های بعد، روم به راحتی می‌توانست در ازای درخواست اشراف پارتی، هر کدام از این شاهزادگان تبعیدی را برای ستیزهای جانشینی به قلمرو اشکانیان بفرستد. بر اساس گزارش یوسفوس فلاویوس، مورخ یهودی، در این باره به ویژه نقش ملکه تئاموزا بسیار پررنگ ارزیابی می‌شود (یوسفوس، تاریخ یهود، کتاب ۱۸، بندهای ۳۹-۴۶). موزا پیشتر از جانب امپراتور روم، اوکتاویوس آگوست به عنوان هدیه به دربار شاهنشاه فرستاده شده بود و به تدریج تأثیری عظیم در سیاست‌های خارجی اشکانیان یافت. ظاهراً او زنی اغواگر و دسیسه‌باز بوده است که پس از به دنیا آوردن ولیعهد، در نزد فرهاد چهارم ارج و منزلت یافت. حتی این تصور وجود دارد که به عنوان جاسوسی در خدمت آگوست توانست نفوذ فراوانی در دستگاه سلطنتی اشکانیان به دست آورد تا هم شاهنشاه را از حمله به ارمنستان منصرف کند و هم بتواند با دور کردن رقبای پسرش، آلت دست روم را به جانشینی پدر برگزیند. بسیار قابل توجه است که نام این زن در اسناد و منابع لاتین به ویژه کارنامه آگوست

ذکر نشده است و احتمالاً عمدی در این کار وجود دارد و نشان‌دهنده‌ی مخفیانه بودن این کار است (Strugnell, 2008: 276-277؛ درباره‌ی دیدگاه مخالف نک: Olbrycht, 2018: 289-290).

پس از آنکه فرهاد چهارم سرانجام با توطئه موزا در سال دوم ق.م، مسموم و کشته شد، بحران جانشینی آغاز گردید و سرانجام گروهی از بزرگان و اشراف اشکانی فرستادگانی به دربار امپراتور آگوست فرستادند و خواستار بازگشت یکی از فرزندان فرهاد چهارم به نام ونن به دربار اشکانیان شدند. آگوست در کتیبه‌هایش در خصوص تقاضای پارتیان، این گونه به خود می‌بالد:

«مردمان پارت و ماد سفرا و نجیب زادگانی به نزد من فرستادند تا پادشاهانی را نزد من جستجو و درخواست کنند. پارت‌ها خواهان ونن پسر فرهاد شاه، نوه‌ی ارد شاه بودند و مادها [=آتورپاتکان] آریوبرزن، پسر آرتاوازد، نوه‌ی آریوبرزن را خواستند» (Res Gestae, 33).

شهرهای یونانی‌نشین با آمدن ونن به گرمی از وی استقبال کردند و گفته شده است که اشراف و بزرگان یونانی و طرفداران روم در مرزهای غربی، مردم را به پشتیبانی ونن برمی‌انگیختند (Gregoratti, 2012: 129). ونن سال‌ها در روم به سر برده و علاقه وی به فرهنگ رومی منجر به بیگانگی وی با سنت‌های ایرانی شده بود. تاکیتوس از بیزاری ونن از سنت‌های ایرانی، همراه داشتن کارگزاران یونانی و عدم تمایل به شکار و اسب‌سواری سخن می‌گوید (تاکیتوس، سالنامه‌ها، کتاب ۲، بند ۲). درباره‌ی شکار و سواری، از طریق مدارک تاریخی معلوم است که اینها چه اندازه برای شاهان و اشراف اشکانی اهمیت داشته است، زیرا شکار نشانگر جنگاوری، نیرومندی و شجاعت شاه بود (ویزهوفر، ۱۳۸۹: ۹۲-۹۰). همچنین او با آوردن نام خود بر روی سکه‌ها، سنت سکه‌زنی پیشینیانش در ذکر نام ارشک را تغییر داد و به جای نقش سنتی فرد کمان‌دار که به نماد مقدس اشکانی تبدیل شده بود، تصویر الهه‌ی نیکه را ضرب کرد (Sinisi, 2012: 286). نقش نیکه (الهه‌ی پیروزی در فرهنگ یونانی) بر روی سکه‌های ونن آشکارا علاقه‌ی او به فرهنگ و سنن رومی را نشان می‌دهد و در مورد چهاردرهمی‌های ضرب سلوکیه ممکن است بازنمایی توخه (Tyche) باشد که الهه‌ی مورد علاقه در این شهر بود (McDowell, 1935: 226). طبق گزارش‌های تاکیتوس و یوسفوس حکومت ونن این بزرگان را دچار نگرانی و تشویش کرد که مبادا دولت آنها دست‌نشانده‌ی روم شود:

«به زودی پارتیان از اینکه به انحطاط افتاده و شاهی از دنیایی دیگر را طلب کرده بودند، احساس شرم کردند، شاهی بسیار فاسد شده از تربیت دشمن بر سلطنت اشکانیان که در این زمان تصرف شده و جزو ایالات رومی واگذار شده بود. آنها پرسیدند: کجاست شکوه مردانی که کراسوس را کشتند و آنتونیوس را بیرون راندند، که اکنون مزدور قیصر پس از سال‌ها بردگی بر پارتیان فرمانروایی کند» (تاکیتوس، سالنامه‌ها، کتاب ۲، بند ۲؛ قس. یوسفوس، تاریخ یهود، کتاب ۱۸، بندهای ۴۹-۴۶).

بر اساس این روایات، نیل نتیجه می‌گیرد که کردار شاهزادگان تربیت شده در روم همچون ونن سبب شد که اردوان دوم و بعدها بلاش یکم با یونانی/رومی برشمردن جبهه‌ی مخالف، به سنت‌های بومی و خودی‌گراییش پیدا

کنند و سیاست «احیای ایران» سرلوحه کار قرار بگیرد (Nabel, 2020: 487). ولسکی گامی فراتر گذاشته و حتی اردوان دوم را به سبب تلاش‌هایی که برای کاهش خودمختاری شهرهای یونانی‌مآب و حاکمیت کامل سیاسی و اقتصادی بر این شهرها انجام داد، «قهرمان فرهنگ ایرانی» خوانده است (Wolski, 1983: 145-156). تجزیه و تحلیل منابع تاریخی و سکه‌شناختی، اطلاعاتی در تأیید این نظر در اختیار می‌گذارد؛ او نام فرزند خود را دارا گذاشته بود که آشکارا به پادشاهان پیش از اسکندر اشاره دارد؛ تصاویر روی سکه‌های اردوان به عنوان یک پادشاه سنتی ایرانی، هم او را با موی بلند نمایش می‌دهد و هم نقش فرد کمان‌دار و گاه آتش‌دان دارد. احتمالاً او از سال ۲۳-۲۲ میلادی لقب فیلهلن را که از زمان مهرداد یکم به طور مرتب در سکه‌ها استفاده می‌شد را از برخی سکه‌های خود حذف کرد (Sellwood, 1980: 196, Type 62). شاید او که از نگرش اهل سلوکیه نسبت به خود آزرده بود اشاره به یونانی دوستی را در این دسته از سکه‌ها برداشته است. بنابراین، محققان حذف لقب «فیلهلن» را نشانه‌ای از عکس‌العمل ضدیونانی اردوان می‌دانند (Gregoratti, 2012: 129). اینگونه اقدامات البته تصادفی نبود؛ سال‌ها پیش از این، فرهاد چهارم که او هم منازعات بسیاری با روم را تجربه کرد و به رغم پیروزی‌های بزرگش به نظر می‌رسد سرانجام با رومیان از در صلح درآمد، ظاهراً لقب «فیلمورمایوس» را از سکه‌هایی که رقیبش تیرداد ضرب کرده بود، زدوده است (ویزهوفر، ۱۳۸۹: ۹۶). تاکیتوس گزارش مشهوری دارد که بیان می‌کند اردوان مدعی مرزهای پیشین کوروش و اسکندر بود:

«...او بحث مرزهای باستانی پارسیان و مقدونیان را به میان کشید و با تهدید متکبرانانه تلویحاً گفت که منظورش تصرف قلمرو تحت اختیار کوروش و بعد اسکندر است» (تاکیتوس، *سالنامه‌ها*، کتاب ۶، بند ۳۱).

برخلاف دیدگاه‌هایی که این گفته را گزارشی مشکوک در جهت توجیه سیاست‌های تیبریوس در حمله به ارمنستان معرفی می‌کنند (Gregoratti, 2015: 14-15)، چنین به نظر می‌رسد که این عبارت را باید بیانیه‌ی سیاسی مهمی دانست که نقطه عطفی در سیاست «پارسی‌گرایی» اشکانیان به شمار می‌آید.

از زمان بلاش یکم (۵۱-۷۸ م.) دیگر نشانی از شاهزادگان تربیت شده در روم در منابع دیده نمی‌شود، احتمال دارد که این امر ناشی از توقف رسم فرستادن شاهزادگان به روم باشد که اکنون دیگر امری در دس‌آفرین تلقی می‌شد. اما نقش آفرینی رومیان در دامن زدن به اختلافات داخلی شاهنشاهی اشکانی تا پایان عمر این سلسله ادامه یافت، به نحوی که در جریان آخرین جنگ‌های اشکانیان و روم، امپراتور کاراکالا با هر دو رقیب پادشاهی اشکانی یعنی اردوان چهارم و بلاش ششم نامه نگاری داشت و وضع پیش آمده را در نامه‌ای به سنای روم تبریک گفت (دیو کاسیوس، کتاب ۷۸، بند ۱۲). همچنین سفرایی میان رومیان و حکام سرکش محلی گرگان (هیرکانیا) رفت و آمد داشتند (فرای، ۱۳۸۰: ۳۸۶). بی‌تردید اینگونه اعمال روم که بسیار حيله‌گرانه و ویرانگر بود، از چشم بزرگان پارتی دور نماند. احتمالاً بازتابی از این مسأله را در منابع شرقی به شکل توصیه‌ی ارسطو به اسکندر مبنی بر این که شاهزادگان را در ولایات به ستیز با یکدیگر مشغول کند تا متوجه غرب نشوند بتوان یافت (نک: خطیبی، ۱۳۹۳: ۳۷۴). بنابراین، اشکانیان بر آن شدند که موضعی محکم و قاطع نسبت به روم و همراهان یونانی‌مآبش اتخاذ کنند

(Dąbrowa, 2010: 130). این احتمال وجود دارد که سیاست دخالت در دربار روم هم مدنظر آنها قرار گرفته بود؛ چنانکه به نظر می‌رسد که در زمان پیدا شدن یک غاصب که خود را نرون می‌خواند، اردوان سوم یا پاکور فرزند بلاش یکم از او حمایت نمود (سوئونیوس، نرون، ۵۷).

بسیار جالب توجه است که متون پیشگوییانه‌ی متعلق به این زمان نگرش ضدرومی پررنگی دارند. گئو ویدنگرن نشان می‌دهد که در متن پیشگویی‌های هیستاسپ (Oracles of Hystaspes)، که تاریخ آن را زمانی میان قرن دوم تا یکم پیش از میلاد می‌دانند، از میان رفتن روم و بازگشتن فرمانروایی به شرق پیشگویی شده است (نک: ویدنگرن، ۱۳۷۷: ۲۸۹-۲۸۸). البته این نیز ممکن است که این متن در اصل واکنشی علیه سلوکیان بوده و سپس به رومیان نسبت داده شده باشد (بویس و گرنه، ۱۳۷۵: ۴۸۷-۴۸۱). در هر حال، اینگونه تبلیغات در بطن جدال مهرداد ششم اوپاتور (۱۲۰-۶۳ ق.م.) پادشاه نیرومند پونتوس در آسیای صغیر با رومیان بر رونق بود؛ همان زمان که او یونان را تصرف کرد و رومیان او را خشایارشای دیگر معرفی می‌کردند (Strootman, 2024: 242). اما مسأله تنها به مهرداد ششم ختم نمی‌شود؛ یوستینوس از افتخار بزرگ اشکانیان در پیروزی‌های منحصر به فرد بر رومیان و نیز همردیفی این دولت با امپراتوری‌های آشور و ماد و پارس سخن می‌گوید (یوستینوس، کتاب ۴۱، بند ۱). او بدینوسیله نشان می‌دهد که دست کم از قرن اول ق.م. خاطره‌ی هخامنشیان بخشی از تبلیغات پارتیان بود (Neusner, 1963: 47).

در این تردیدی نیست که در الگوی تقسیم جهان (divisio orbis) از نظر رومیان، پارتیان نماد بیگانگانی نیرومند و مسحورکننده در آن سوی دنیای رومی (alter orbis) (اشنایدر، ۱۳۹۲: ۱۳۳-۸۵) به شمار می‌آمدند که رویارویی با آنها به عنوان جانشینان پارسیان/هخامنشیان مواجهه‌ی دو جهان یونانی و پارسی/شرقی را به یاد می‌آورد (Nabel, 2020: 478-79). اساساً خاطره‌ی هخامنشیان پس از سقوط آنها مبنای مفهوم دوگانگی و رویارویی دو جهان شرق و غرب قرار گرفته است (Strootman, 2017: 177). اما این نکته نیز بسیار مهم و قابل توجه است که ایرانیان نیز رومیان را متفاوت از یونانیان نمی‌دانستند؛ امروزه نیز رومیان از جمله مردمان یونانی‌مآب به شمار می‌آیند. ونن شاهزاده‌ی تبعیدی که از رم به تختگاه اشکانیان آمد، اطرافیان را از میان یونانیان برگزید (تاکیتوس، سالنامه‌ها، کتاب ۲، بند ۲) و چنانکه گفته شد، این گونه اقدامات او اشراف ایرانی را برآشفته و اسباب سقوط او را فراهم کرد. شکی نیست که یونانی‌مآبی نماد دنیای بیگانه و با مشخصه‌های جهان رومی قرین بود.

۵- تکامل «پارسی‌گرایی» اشکانیان در قرن یکم میلادی

۵-۱- مناقشات داخلی روم گرایان و پارسی‌گرایان؟

اشراف پارت از نظر کنش و خط مشی سیاسی، گروه هم‌رأی و یکدستی نبودند بلکه دچار تفرقه و دو دستگی بودند به نحوی که رقابت و «تضاد همواره حاد شونده» گروه‌هایی از آنها با شاهان اشکانی یکی از دلایل زوال اشکانیان ارزیابی می‌شود (شپیمان، ۱۳۸۴: ۸۲؛ ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۸۳). اقدامات آشکار و پنهان روم که گاه با روش‌های

دیپلماتیک و فریبکارانه انجام می‌شد، به طور کلی بر مناقشات میان اشراف و پادشاهان این سلسله اثرگذار بود (پوارو، ۱۴۰۲). طبق گزارش‌های تاکیتوس بزرگان پارتی سه مرتبه سفیرانی به طور مخفی به روم (به نزد امپراتوران آگوستوس، تیرئوس و کلودیوس) فرستادند و هربار یکی از شاهزادگان تبعیدی (به ترتیب ونن، فرهاد و مهرداد) را از آنجا طلب کردند. ظاهراً گروهی که از کسانی که بازگشت ونن از روم را تقاضا کرده بودند، از سیاست‌های او استقبال کردند. نمی‌توان گفت دقیقاً چه کسانی بودند که فرستادگانشان در روم تقاضای بازگشت شاهزادگان اشکانی را می‌کردند. اما این برداشت وجود دارد که آنها گروهی از اشراف بودند که احتمالاً در میان‌روان می‌زیستند و «گوش به القانات روم داشتند و در تضعیف اشکانیان می‌کوشیدند» (ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۶۹ و ۱۷۸). از جمله این اشخاص سیناکس نامی از اشراف نیرومند و متمکن بوده است که در زمان پادشاهی اردوان دوم با تیرئوس برای برتخت نشستن غاصبی به نام فرهاد همکاری نمود (نک: گوتشمید، ۱۳۷۹: ۱۴۵). البته منظور از «عناصری محلی که نسبت به رومیان حسن نظر داشتند» (McDowell, 1935: 225) می‌تواند رعایای پولیس‌های یونانی‌مآب درون شاهنشاهی از جمله سلوکیه‌ی دجله باشد که از مدعیان پادشاهی موافق با دیدگاه‌های خود حمایت می‌کردند (Nabel, 2020: 488) اما هر جا که سخن از اشراف پارتی به میان می‌آید تصور این که آنها همان شورای بزرگان و بقیه اشراف نیرومند سلوکیه و سایر پولیس‌ها باشد، دشوار می‌نماید، زیرا این افراد از مهاجران یونانی/مقدونی بودند. منابع رومی بیان می‌کنند که برخی از این سفیران از خشونت و استبداد پادشاهان گله‌گزارده و در پی حکومت فردی بودند که ملایم‌تر و نرم‌خوتر باشد یا با تربیت رومی این خصوصیت در آنها تعدیل شده باشد. طبق همین منابع شورای مهستان یا بزرگان اشکانی در تاریخ این سلسله چند پادشاه را «به سبب تعدی و خشونت» از تخت به زیر کشیدند. برای نمونه درباره‌ی اردوان دوم گفته شده است:

«ترس از گرمانیکوس آن فرمانروا را نسبت به رومیان وفادار و نسبت به مردم خود عادل ساخته بود، اما او بعداً [پس از مرگ گرمانیکوس] این رفتار را به صورت گستاخی نسبت به ما و استبداد نسبت به اتباع خود تغییر داد... (تاکیتوس، سالنامه‌ها، کتاب ۶، بند ۳۱).

اما آنچه منابع به ویژه تاکیتوس درباره‌ی نحوه‌ی حکومت و خوی و خصلت پادشاهان اشکانی شرح می‌دهند اساساً کلیشه‌هایی است که همان نگرش کهن تر جهان غرب درباره‌ی پادشاهان هخامنشی را بیان می‌کند (Gregoratti, 2021: 29-40). البته منابع گاه دلیل خشونت و قساوت پادشاهان پارت را توضیح می‌دهند، برای نمونه فرهاد چهارم از بیم آن که زنانش به دست تیرداد بیفتند آنها را کشت (ایسیدور، منترلگاه‌ها، بند ۱). ضمن اینکه حکومت کردن در این برهه گاه بدون اعمال زور و «مشت آهنین» میسر نمی‌شد (گوتشمید، ۱۳۷۹: ۱۵۰). درباره‌ی گودرز قابل توجه است که منابع مکرر به خشونت ذاتی او اشاره می‌کنند، اما تاکیتوس از رأفت او در برخورد با مهرداد یاغی سخن می‌گوید (تاکیتوس، سالنامه‌ها، کتاب ۱۲، بند ۱۴). پوارو در این باره به توصیه‌های اخلاقی امپراتوری فاسد چون کلودیوس به مهرداد، شاهزاده‌ای که برای این جانشینی گودرز دوم فرستاده شد، اشاره می‌کند که خود متناقض و کنایه آمیز است (پوارو، ۱۴۰۲: ۲۴۵). همچنین، منابع رومی برعکس در مورد ونن در دسترس بودن این شاه و روابط

نزدیک تر او با رعایا همچون یک حاکم رومی نه مانند یک پادشاه شرقی/پارسی را عامل انتقادات و دلخوری اشراف پارت نسبت به او معرفی می کنند (Gregoratti, 2021: 34). این تناقضات نشان می دهد که در واقع، سبب اصلی مناقشات، بحث جانشینی بوده است. این نظر وجود دارد که احتمالاً اشکانیان این شاهزاده ها را برای پرورش و تربیت به قلمرو حاکمان همسایه از جمله در رم می فرستادند (Nabel, 2020: 477, note 14; 2015) و این گزارش ها آشکارا حاوی عناصری ساختگی از طرف مورخانی چون تاقیتوس به قصد انتقاد از سیاست دولت روم، یا ناشی از دستگاه تبلیغاتی روم هستند. بر این اساس، شاید بتوان گفت که گروهی از اشراف به شاهزادگان تربیت شده با فرهنگ یونانی/رومی متمایل می شدند که یا منافع در ارتباط با روم داشتند یا با آگاهی از نیرومندی و فتوحات روزافزون روم و وجود مشکلات داخلی، مصالحه با روم را می پسندیدند.

در برخی حوادث این دوره به دو خاندان سورن و کارن اشاره می شود که یکی از تیرداد دوم رقیب اردوان دوم پشتیبانی کرد و دیگری از وردان در برابر گودرز حمایت نمود. اینکه طبق گزارش یوسفوس پارتیان وردان را به خاطر آن که تصمیم به جنگ با روم داشت کشتند (یوسفوس، تاریخ یهود، ۲۰، ۳، ۴)، الزاماً به این معنا نیست که جناح دشمن او «روم گرا» بودند. زیرا نمی توان این احتمال را منتفی دانست که این اقدام پارتیان برای پرهیز از جنگ بوده است. همچنین درباره ی بزرگانی که بازگشت ونن و مهرداد را از روم تقاضا کردند نیز نمی توان علاقه های روم گرایانه را قطعی دانست، چرا که آنها در پی کشتارهای شدید شاهزادگان دربار در زمان ارد دوم و گودرز دوم به جستجوی اشخاصی برآمده بودند که خون شاهی داشته باشند.

در هر حال، مداخلات سیاسی روم، اشراف و بزرگان را در نهایت به حمایت از شاهانی واداشت که به سنت های بومی و دینی پایبند باشند و موضعی محکم و قاطع نسبت به روم اتخاذ کنند. چنانکه گفته شد، اوج این دو دستگی ها رقابت میان ونن و اردوان دوم بود که به موفقیت جناح ایرانی گرا ختم شد. البته رومیان برای اردوان نیز رقیبانی تراشیدند یا اینکه گروهی همسو با سیاست های روم از رقبای اردوان حمایت کردند، اما تلاش آنها برای برتخت نشاندن شاهزاده ای به نام فرهاد، که نیم قرن را در روم گذرانده بود، با توطئه ای که احتمالاً اردوان در جریان آمدن او به شرق تدارک دید، یا به دلیل بیماری، به نتیجه نرسید (Dąbrowa, 2017: 176). طبق نوشته ی سوئونیوس، اردوان سران مخالف را قتل عام کرد و در نامه ای تیریوس را به سبب جنایت هایش تحقیر نمود (سوئونیوس، تیریوس، ۶۶). از این رو، امپراتور از دیگر رقیب او یعنی تیرداد به طور فعال حمایت کرد. بنا به گزارش تاقیتوس، با این که برخی از بزرگان پارتی از تیرداد حمایت نکردند، گروه بزرگی از مردم به ویژه در سلوکیه از شاه جدید استقبال کردند و او از طرف نماینده خاندان سورن طبق رسم تاجگذاری نمود (تاقیتوس، سالنامه ها، کتاب ۶، بند ۴۲). اردوان به هیرکانیا گریخت و به نظر می رسد بار دیگر یکی از پرورش یافتگان روم بر تخت نشسته است. از این رو، مخالفان تیرداد دوباره اردوان را به یاری طلبیدند و او نیز با لشکری از سکاها رو به سوی تیسفون نهاد و بار دیگر به پادشاهی رسید. این نیز به هیچ وجه نقطه ی پایانی بر مناقشات نبود. اتفاقاً پس از مرگ اردوان این صف کشی ها در جریان رقابت جانشینانش با یکدیگر به وضوح ادامه یافت؛ شاهد اصلی آنجا که اختلاف بر سر پادشاهی میان

گودرز دوم شاهنشاه و رقیبش مهرداد پسر ون رخ داد (حوالی ۴۹ م.)، آشکار می‌شود. در این زمان گودرز مهرداد را به عنوان دست‌نشانده‌ی رومیان و همچون یک بیگانه نکوهش کرد (تاکیتوس، *سالنامه‌ها*، کتاب ۱۲، بند ۱۴).

۲-۵- تضعیف «فیلهنیسم» در پی بحران سلوکیه

بحث جدایی سلوکیه در قرن یکم میلادی موضوعی است که نظر مورخان را جلب کرده است. سلوکیه شهری کاملاً یونانی‌مآب بود (استرابو، *جغرافیا*، کتاب ۱۶، فصل ۲، بند ۴) و شورای سیصد نفره اشراف شهر آن را معمولاً بدون دخالت پادشاه پارت اداره می‌کردند. این که سلوکیه به تعبیر پلینی از حکومت پارت‌ها مستقل بود (پلینی، *تاریخ طبیعی*، کتاب ۴، بند ۳۰) نشان می‌دهد که این شهر یک پولیس یونانی به معنای واقعی و با نهادهای خودمختار همچون شورا بوده است. با این حال، اشکانیان نمایندگانی در این شهر مانند دیگر شهرهای خودمختار یا پولیس‌های درون شاهنشاهی داشتند و به ویژه ضرابخانه‌ی آنجا سکه‌های چهاردرهمی و مشهور شاهان اشکانی را ضرب می‌کرد (Gregoratti, 2012: 129-136). به تعبیر پیگولفسکایا اینگونه شهرها به ویژه در زمان اختلافات داخلی بیشتر با حاکمان پارتی ارتباط برقرار می‌کردند (پیگولفسکایا، ۱۳۶۷: ۹۳).

سابقه‌ی ارتباط دوجانبه‌ی پادشاهان بزرگ و پولیس‌های یونانی به دوره‌ی سلوکی بازمی‌گشت (شروین-وایت و کورت، ۱۴۰۰: ۱۹۴-۱۹۲) و پادشاهان اشکانی اولیه نیز کوشیدند این مناسبات را حفظ کنند (Wiesehöfer, 2015: 328-346). اما این رابطه در زمان اردوان دوم و فرزندانش با مشکلاتی عمیق مواجه شد. در پایان حکومت اردوان، شورش و جدایی سلوکیه آغاز شد و از سال ۳۵ میلادی به مدت ۷ سال به طول انجامید و در زمان وردان (۴۵-۴۰ م.) پایان یافت. یکی از مهم‌ترین عواملی که در این برهه در جدایی سلوکیه نقش ایفا کرد بی‌تردید تغییر سیاست اشکانیان نسبت به رعایای یونانی در زمان اردوان دوم بوده است. تاکیتوس می‌نویسد که اردوان در شهر اقلیت اشراف (پریمورها) را بر عامه (پوپولوس) حاکمیت داد و رسم پیشین حاکمیت مردم را برداشت (تاکیتوس، *سالنامه‌ها*، کتاب ۶، بند ۴۲). این سیاست که هدف آن تضعیف و یا حذف ساختار مستقل شهرهای خودمختار بود از کتیبه‌ی مشهور اردوان به یونانی که خطاب به مردم شوش نوشته شده است نیز تایید می‌شود. در این متن اردوان الغای قوانین یونانی شهر را مدنظر دارد (پیگولفسکایا، ۱۳۶۷: ۱۴۵). مردم سلوکیه از اینکه تیرداد موفق شد اردوان را براند و بر تخت شاهی جلوس کند بسیار شادمان شدند. به ویژه که او بر حقوق مردم در اداره‌ی شهرهای یونانی بیفزود.

تاکیتوس جدایی طولانی مدت شهر را برای پارتیان تحقیرآمیز دانسته (تاکیتوس، *سالنامه‌ها*، کتاب ۱۱، بند ۹) و برخی محققان آن را نشانگر ضعف اوضاع دولت اشکانی می‌دانند (پیگولفسکایا، ۱۳۶۸: ۹۷)، اما درباره‌ی طول مدت و پیامدهای سیاسی جدایی سلوکیه نباید راه‌مبالغه پیمود (برای نمونه: اسماعیلی و زرین کوب، ۱۳۹۱). زیرا سلوکیه به سرعت به قلمرو اشکانیان بازگشت. با اینهمه، جدایی سلوکیه در زمان اردوان دوم و در بجهوحه‌ی کشمکش با روم یک نتیجه‌ی مهم داشت و آن ایجاد بدگمانی شدید نسبت به یونانیان بود. ویزهوفر در توضیح ردپای این شهر پرجمعیت در مناقشات داخلی اشکانیان، این تصور که تضاد قوی یونانی-ایرانی در کار بوده است را منتفی می‌داند (ویزهوفر،

۱۳۸۹: ۹۷). زیرا مسلم است که جهان‌های ایرانی و یونانی/رومی در روزگار اشکانیان داد و ستدهای فرهنگی هم داشته‌اند و این با روحیه‌ی تساهل و تسامح پادشاهان اشکانی همراستا بود. اما مداخله‌ی سلوکیه در جنگ میان مدعیان قدرت در دربار اشکانی و حمایت آنها از شاهزادگان پارتی که در روم پرورش یافته بودند از جمله استقبال و پشتیبانی از ونن و مدتی بعد تیرداد در برابر اردوان، در کنار مسائل دیگری همچون نگرانی از جانبداری یونانیان ساکن در این شهرها در جنگ‌های اشکانیان با رومیان، سبب می‌شد که این تضاد شکل بگیرد و تضعیف آن در سرلوحه‌ی اقدامات اشکانیان قرار گیرد. حتی به نظر می‌رسد که شورش ناموفق دیگر سلوکیه در زمان پادشاهی بلاش یکم، این پادشاه را به «رنسانسی ایرانی» تشویق کرده باشد (هرمان، ۱۳۷۳: ۵۷).

مشهور است که سلوکیه بدترین ضربه را از مهاجمان رومی خورد که در زمان تراژان و کاسیوس آنجا را ویران کردند و بدین ترتیب بود که ضربه‌ی مهلکی بر پیکره‌ی فرهنگ و تمدن یونانی‌مآبی در شرق وارد شد (نک: شپیمان، ۱۳۸۴: ۷۳). اما لازم است به این نکته نیز توجه کنیم که پیش از آن بلاش یکم شهر ولاشگرد را در نزدیکی سلوکیه ساخت تا این شهر را از رونق بیاندازد (کالج، ۱۳۵۷: ۴۶ و ۵۹). مشابه این اقدام را پیشتر مهرداد دوم با انتخاب تیسفون در میان‌رودان انجام داده بود (استرابو، جغرافیا، کتاب ۱۶، فصل ۱، بند ۱۶) که به سبب نزدیکی به بابل و سکونت زمستانه‌ی شاهان رنگ و بوی تقلید از هخامنشیان داشت.

۳-۵- طرح ادعای «نسب هخامنشی»

در پایان بحث لازم است به اوج «پارسی‌گرایی» اشکانیان یعنی ادعای تبار هخامنشی آنها توجه شود. به گزارشی از آریان، اشکانیان اردشیر دوم هخامنشی (۴۰۴-۳۵۹ ق.م.) را که ارشک نام داشت نیای خود می‌دانستند (Jacoby, 1950: 156, F. 31). همچنین، داستان انتساب دودمان‌های اشکانی به هفت نفری که به رهبری داریوش در جریان برانداختن گنوماته‌ی مغ نقش داشتند، حاکی از شهرت این داستان هخامنشی است که چند منبع به نقل از آریان آن را نقل می‌کنند. نیوسنر بر این باور است که این ادعا به منزله‌ی «حق جانشینی» در زمانی که اشکانیان به شدت گرفتار جنگ با روم بودند، به عنوان جایگزینی برای «حق فاتح بودن» سرلوحه‌ی کار قرار گرفته است. او احتمال می‌دهد که این ادعا در زمان نگارش اثر آریان و در اصل در زمان بلاش یکم مطرح شده باشد (Neusner, 1963: 59).

اما چنین به نظر می‌رسد که روی آوردن به این ادعا در اصل نتیجه‌ی تحولی داخلی بوده است؛ اردوان دوم فرمانروای ماد آتروپاتنه و از تبار دودمان حاکم بر آتروپاتنه (آذربایجان، ماد کوچک) بود و از آنجا که پادشاهان این دودمان نوادگان آتروپات نامی از ساتراپ‌های بزرگ دوره‌ی هخامنشی بودند، ادعای نسب هخامنشی داشت (شوتکی، ۱۳۹۲: ۶۹۴-۶۹۵). او ظاهراً از طرف مادر متعلق به شاخه‌ای از خاندان اشکانی بود و در میان قوم داهه در کرانه‌ی جنوب شرقی دریای خزر رشد یافته بود (Olbrycht, 2014: 94). حتی اگر پیش از این زمان ادعای انتساب به دودمان شاهی هخامنشی مطرح شده باشند، اردوان دوم می‌توانست با اتکا بر این باور، بر حق خود بر تخت پادشاهی تأکید کند. به ویژه که در زمان او اختلافات دودمانی به شدت بالا گرفت. اولبریخت می‌گوید مخالفان فرهاد چهارم

مثل تیرداد یکم و مهرداد چهارم از نسل مهرداد دوم بودند و می‌خواستند حکومت فرزندان سانتروک را به چالش بکشند. از زمان اردوان دوم وضع کاملاً تغییر یافت و فرزندان سانتروک کوشیدند که اردوان و فرزندان او را که از نسل مهرداد دوم بودند از تخت به زیر بکشند. او بر این باور است که نهایتاً سانتروکیان در میان هندوپارتیان دوام می‌یابند و ساسانیان از آنها بیرون می‌آیند (اولبریخت، ۱۴۰۰: ۸۲-۵۷). اگر این نظر را دست کم درباره‌ی اختلافات داخلی درون دودمانی بپذیریم، دیدگاه محققان دیگر که به پیروی از منابع لاتین ریشه‌ی اختلافات را سیاست‌های روم معرفی می‌کنند به چالش کشیده می‌شود.

در مطالب بالاتر به الگوگیری اشکانیان از هخامنشیان از طریق برقراری ارتباط با مناطقی چون آذربایجان و فارس که خاطره‌ای پررنگ از شاهان پارسی در یاد داشتند اشاره کردیم. در خصوص نواحی شرقی نیز دلایلی هست که شاهان متأخر اشکانی از زمان اردوان دوم تلاش بر برقراری پیوندهای سیاسی با ایالات شرقی چون کرمان و گرگان داشتند. گودرز دوم پسرخوانده‌ی اردوان ظاهراً تبار شرقی داشت (شوتکی، ۱۳۹۲: ۷۱۰). در این مناطق سنت‌های شرقی/اوستایی زنده و جاری بود و اگرچه نمی‌دانیم که هخامنشیان از چه زمانی با کیانیان یکسان دانسته شده‌اند، اما قاعدتاً در این زمان بود که نام‌های برخی شاهان و پهلوانان اشکانی همچون گودرز، گیو، میلاد و فرهاد وارد روایات ملی گردید. حضور اشکانیان در حماسه‌ی ملی ایران خود موضوع مطالعاتی مستقل قرار گرفته است (یارشاطر، ۱۳۸۱: ۵۸۶-۵۸۳؛ خطیبی، ۱۳۹۳: ۴۲۰-۳۷۱)، در این جا تنها لازم به ذکر است که طبق دیدگاه رایج، با وجود حاکم بودن نگرش ضدپارتی در روایات ملی در اثر غالب شدن دیدگاه‌های ساسانیان، نام برخی شاهان و پهلوانان عصر اشکانی در بخش‌های حماسی و اساطیری تاریخ ملی ایرانی همچون یادگاری از فرهنگ و تاریخ عصر اشکانی حفظ شده است. ضمناً این که اشکانیان در شاهنامه «از تخم آرش» (ارشک؟ اردشیر دوم) و در منابع دیگر ایرانی از نسل «دارا» معرفی شده‌اند، روایتی است که از خود دوره‌ی اشکانی به یادگار مانده و نشان دیگری است از تصور تطبیق نیاکان ادعایی اشکانیان یعنی هخامنشیان با کیانیان (یارشاطر، ۱۳۸۱: ۵۸۵-۵۸۴).

مورد مهم دیگر که هنوز نیاز به بررسی دارد، اشاره به اسکندر در گزارش پیشگفته‌ی تاکیتوس درباره‌ی ادعاهای اردوان دوم است. ریچارد فاولر که تحقیق مفصلی در این باره انجام داده است، برخلاف ولسکی که بر اشاره‌ی متن به کورش تأکید می‌کند (ولسکی، ۱۳۸۳: ۱۷۳)، توجه را به اسکندر جلب می‌کند (Fowler, 2005: 126-129). با این وصف تناقضی میان ادعای جانشینی اسکندر و پارسی‌گرایی او پیش می‌آید؛ آیا اشاره به او را می‌توان فقط دستاویزی برای ادعای ارضی دانست؟ شایگان بر این باور است که اردوان مانند پادشاهان پونتوس و کماژنه و شاید به تاسی از آنان، خود را جانشین شاهان پارسی و مقدونی می‌دانسته است (Shayegan, 2011: 40-41)، اما اولبریخت آن را به اثرگذاری خاندان آتروپات یعنی فرمانروایان آذربایجان یا ماد کوچک از طرف اسکندر و جانشینانش مربوط می‌کند (Olbrycht, 2018: 212). دودمان‌های محلی آسیای صغیر ادعای پیوندهای نسبی با پادشاهان مقدونی داشتند و خاندان آتروپات با تأیید اسکندر و جانشینانش به حکومت رسیده بودند. در روایات ملی ایرانی، اسکندر شاهزاده‌ای خودی و از نسل دارا (داربوش) معرفی می‌شود (یارشاطر، ۱۳۸۱: ۵۸۲). بر این اساس، چنین به نظر می‌رسد که اشکانیان به همان اندازه‌ی رومیان بر میراث اسکندر تأکید داشتند و ظاهراً در روزگار آنان

هنوز تصور منفی از اسکندر که وجه بارز سنت زردشتی است در کار نبوده است (Shayegan, 2011: 306). ویزهوفر حتی احتمال می‌دهد که اشکانیان به این جهانگشا به چشم خودی می‌نگریسته‌اند (ویزهوفر، ۱۳۸۹: ۴۲). اگر این تعبیر درست باشد، این روایت در متون زردشتی که اشکانیان (کدگ خودایان) جانشینان اسکندر بودند، رگه‌هایی از ایدئولوژی پادشاهی دوره‌ی اشکانی را نیز در خود دارد.

با این همه، به نظر می‌رسد که با تکامل «پارسی‌گرایی» اشکانیان، این نوع نگرش آنها به اسکندر نیز به تدریج کنار گذاشته شده است؛ گزارشی از ثعالبی درباره‌ی حمله‌ی افقور شاه (پاکر) (و شاپور بن اشک در گزارش حمزه اصفهانی) به روم به کین‌خواهی خون دارا وجود دارد که آن را نشان دهنده‌ی وجود «دریافتی پارتی» و نه ساسانی از تصویر منفی اسکندر در روایات ملی ایرانی دانسته‌اند (نک یارشاطر، ۱۳۸۱: ۵۸۵؛ ویزهوفر، ۱۳۸۹: ۱۱۶). این نوع روایات را می‌توان تصویر مبهمی از عصر متأخر تاریخ اشکانیان دانست، چرا که در این زمان بود که جنگ‌های ویرانگر ایران و روم و تعارضات جهان ایرانی و یونانی/رومی تشدید شده و با ادعای امپراتورانی چون تراژان و سپتیموس سوروس در تکرار فتوحات این جهانگیر مقدونی، در باورهای ایرانیان مفهوم «اسکندر رومی» (Aleksandar ī Harōmāyīg) شکل گرفت.

نتیجه‌گیری

اشکانیان از آغاز برخی سنت‌های بومی هنری، دینی و سیاسی-اداری را سرلوحه‌ی خود قرار داده بودند که بخشی از آنها مشخصاً سنت‌های هخامنشیان بود. در کنار آن، پادشاهان این سلسله متأثر از فرهنگ یونانی‌مآبی هم بودند و ادعای جانشینی اسکندر را نیز داشتند. شورش سلوکیه نشان می‌دهد که یونانی‌مآبی تا قبل از مواجهه اشکانیان با روم چندان منافات و تضادی با خط مشی سیاسی آنها نداشته است، زیرا علاوه بر سیاست‌های مداراگرایانه‌ی پادشاهان این سلسله، ادعای یونان دوستی برای کسب مقبولیت در پولیس‌های قدرتمندی همچون سلوکیه لازم می‌نمود. در واقع، همدلی سلوکیه با رقبای تاج و تخت مورد حمایت روم در قرن یکم میلادی به این رابطه خاتمه داد. اشکانیان همزمان با رویارویی با رومیان سیاست «پارسی‌گرایی» را با تمرکز بر ادعای جانشینی هخامنشیان به تدریج جایگزین جریان یونانی‌مآبی کردند. آنها سرانجام ادعای خود در جانشینی اسکندر که می‌توانست اهداف ارضی و جغرافیایی داشته باشد را نیز کنار گذاشتند؛ این تحول به شکل تضاد دو شخصیت پادشاه جهانگیر مقدونی در روایات حماسی و متون دینی زردشتی منعکس شده است.

ادعای جانشینی هخامنشیان راهبردی مؤثر برای مقابله با سیاست مداخله‌گرانه‌ی رومیان از زمان آگوست و اقدامات شاهدگان بازگشته از روم بود. بر این اساس، رومیان اقدامات خود در شرق را به تأسی از اسکندر و با همان نگرش پیروزی جهان متمدن بر بربریت تعبیر می‌کردند. اشکانیان نیز خود را جانشینان پادشاهان پارس می‌دانستند و به طور همزمان با روم و فرهنگ رومی/یونانی‌مآبی به مبارزه پرداختند. اما اشکانیان در این که خود را جانشینان پیشینان پارسی خویش معرفی کنند دلایل دیگری نیز داشته‌اند؛ اتکا به میراث تاریخی هخامنشیان راهی

غیر از اظهار علاقه به فرهنگ یونانی و میراث اسکندر به منظور کسب مشروعیت و مقبولیت و حفظ انسجام داخلی بود، زیرا اشکانیان در مقام جانشینان هخامنشیان به انسجام داخلی و هویت مشخص شرقی نیاز داشتند و لقب هخامنشی «شاهنشاه» نماد این رویکرد بود. تحول دیگر در قرن یکم میلادی رخ داد: اردوان دوم که از شاهزادگان آتروپاتنه (آذربایجان) یعنی دودمانی از ساتراپ‌های عهد هخامنشی بود، در نبرد قدرت با ونن یکم روم‌مآب که نسب اشکانی خدشه‌ناپذیر داشت، به دستاویز محکمی چون «نسب هخامنشی» متوسل شد. جانشینان اردوان دوم تا پایان حاکمیت اشکانیان از این شاخه بودند و علاقه‌ی بسیاری به سنت‌های بومی داشتند. در این باره می‌توان به طور ویژه به پیوند بسیار قوی گودرز دوم با حماسه‌ی ملی ایران و شهرت بلاش یکم در دین زردشتی اشاره کرد. کل این جریان نشانگر غلبه‌ی تمایلات و گرایش‌های سنتی و بومی ایرانی در دو قرن پایانی این سلسله است. چنانچه جریان احیای ایران را در این زمان جریان فرهنگی در مواجهه با یونانی‌مآبی بدانیم، «پارسی‌گرایی» اشکانیان نیز اقدامی در رویارویی با مخاطرات سیاسی همچون جداسری‌ها و رقابت‌های داخلی بر سر تاج و تخت و حملات خارجی ارزیابی می‌شود.

بنابر این موارد، محدود کردن «پارسی‌گرایی» اشکانیان به عکس‌العملی یکباره و نمایشی در برابر شاهزادگان روم‌گرا/یونانی‌مآب و همچنین تفسیر ادعای اشکانیان در جانشینی پادشاهان هخامنشی به مثابه ایده‌ای اقتباس شده از پادشاهان نیمه ایرانی آسیای صغیر، به نوعی تقلیل دادن جریان درونی مهمی است که در بطن شاهنشاهی اشکانی به عنوان یک خط مشی آگاهانه و هدفمند از سوی شاهان اشکانی رخ داد. همچنین، نظریاتی که ادعاهای اردوان دوم را ساخته‌ی ذهن مورخان رومی و ناشی از تجسم اشکانیان به منزله‌ی هخامنشیان در نزد رومیان می‌دانند، بی اعتبار می‌گردند. بر این اساس، استفاده از سنت‌های باستانی چون خط آرامی و آداب شاهی شرقی در مقایسه با یونانی‌مآبی که اکنون هم‌تراز و همسو با روم‌دوستی و روم‌گرایی دانسته می‌شد، سنت‌های بومی و خودی و یادگار «نیاکان پارسی» شاهان اشکانی به شمار می‌آمدند.

منابع

- استرابو (۱۳۸۲) *جغرافیای استرابو*، ترجمه همایون صنعتی زاده، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی.
- اسماعیلی، حسن و روزبه زرین کوب (۱۳۹۰) «شورش سلوکیه و پیامدهای آن در زمان اردوان دوم»، *تاریخ ایران*، دوره ۴، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۰، صص ۲۷-۴۶
- اشنایدر، رلف میخائیل (۱۳۹۲) «دوست و دشمن: مشرق زمین در روم»، *شاهنشاهی اشکانیان*، زیر نظر وستا سرخوش کرتیس و سارا استیوارت، ترجمه مانی صالحی علامه، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه، صص ۱۳۳-۸۵
- البروک، اووه (۱۴۰۰) *پارتیان*، ترجمه شاهین آریامنش، تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.
- اورتوم، نیکلاس لئو (۱۴۰۱) *فرمانروایی خاندانگ‌ها، برآمدن شاهنشاهی پارتی در خاورمیانه یونانی‌مآب*، ترجمه شاهین آریامنش، تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.

اولبریخت، مارک یان (۱۴۰۰) «پیوندهای دودمانی در امپراتوری اشکانی و خاستگاه خاندان ساسانی»، در شاهنشاهی پارتیان و ساسانیان متقدم، گردآورندگان وستا سرخوش و همکاران، ترجمه مهناز بابایی، تهران: توس، صص ۸۲-۵۷
 ----- (۱۴۰۲) برآمدن اشکانیان؛ تلاقی یونانی مآبی با تاریخ ایران و آسیای میانه، ترجمه محمدابراهیم محجوب، تهران: ماهی.

ایسیدور خاراکسی (۱۳۹۲) منزلگاه‌های اشکانی، ترجمه علی اصغر میرزایی، تهران: ماهی.
 ایمان پور، محمدتقی، روزبه زرین کوب و شهناز حجتی نجف آبادی (۱۳۹۱) «نقش حکومت‌های محلی ایرانی نژاد شرق آسیای صغیر در شکل‌گیری اندیشه بازیابی امپراطوری هخامنشی نزد اشکانیان»، مطالعات تاریخ فرهنگی، سال ۳ شماره ۱۱، صص ۱۲-۱

بویس، مری و فرانز گرنه (۱۳۷۵) تاریخ کیش زرتشت، جلد سوم: پس از اسکندر گجسته، ترجمه همایون صنعتی‌زاده، تهران: توس.

پلوتارخ (پلوتارک) (۱۳۳۷) حیات مردان نامی، ترجمه رضا مشایخی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، مجلدات ۲ و ۴.
 پوآرو، جان (۱۴۰۳) جنگ سرد روم و پارت، تاریخ ایران در قرن اول میلادی، ترجمه کامیاب شهریاری، تهران: مروارید.
 پیگولفسکایا (پیگولوسکایا)، نینا (۱۳۶۷) شهرهای ایران در روزگار پارتیان و ساسانیان، ترجمه عنایت الله رضا، تهران: علمی و فرهنگی.

پیغمبری، حمیدرضا (۱۳۹۷) «اهمیت سرزمین ماد بزرگ در تحولات ایران در دوره یونانی مآبی»، پژوهش‌های ایرانشناسی، سال ۸ شماره ۲، صص ۵۸-۳۹.

تاکیتوس (تاسیت) (۱۳۹۴) تاریخ اشکانیان در کتاب سالنامه تاسیت، ترجمه نادر میرسعیدی، تهران: ندای تاریخ.
 خطیبی، ابوالفضل (۱۳۹۳) «اشکانیان در حماسه ملی»، تاریخ جامع ایران، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، تهران: بنیاد دایره المعارف بزرگ اسلامی، جلد دوم، صص ۴۲۰-۳۷۱

دوبواز، نیلسون (۱۳۹۶) تاریخ سیاسی پارت، ترجمه علی اصغر حکمت، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ دوم.
 سرخوش کرتیس، وستا (۱۳۹۲) «تجدید حیات ایرانی در دوره پارتیان»، شاهنشاهی اشکانیان، زیر نظر وستا سرخوش کرتیس و سارا استیوارت، ترجمه مانی صالحی علامه، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه، صص ۵۰-۲۷
 سوتونیوس (۱۳۸۹) زندگانی قیصرها، ترجمه احد علیقلیان، تهران: نی.

شایگان، رحیم (۱۴۰۰) «اشکانیان و کوماژن»، شاهنشاهی پارتیان و ساسانیان متقدم، گردآورندگان وستا سرخوش و همکاران، ترجمه مهناز بابایی، تهران: توس، صص ۵۵-۲۹

شروین-وایت، سوزان و املی کورت (۱۴۰۰). از سمرقند تا سارد، نگرشی تازه به امپراتوری سلوکی، ترجمه حمیدرضا پیغمبری و مریم شفیعیان، تهران: توس.

شوتکی، مارتین (۱۳۹۲) «منابعی در مورد تاریخ ماد آتروپاتنه و هیرکانیا در عهد اشکانیان»، امپراتوری اشکانی و اسناد و منابع آن، گردآوری یوزف ویزهوفر، ترجمه هوشنگ صادقی و همکاران، تهران: فرزانه روز، صص ۷۳۹-۶۷۵

شیممان، کلاوس (۱۳۸۴). مبانی تاریخ پارتیان، ترجمه هوشنگ صادقی، تهران: فرزانه روز.
 فرای، ریچارد نلسون (۱۳۸۰) تاریخ باستانی ایران، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: علمی و فرهنگی.
 کالج، مالکوم (۱۳۵۷) پارتیان، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: وزارت فرهنگ و هنر، چاپ دوم.

- گوتشمید، آلفرد فن (۱۳۷۹) *تاریخ ایران و ممالک همجوار آن از زمان اسکندر تا انقراض اشکانیان*، ترجمه کیکاوس جهاننداری، تهران: ققنوس. چاپ سوم.
- گیرشمن، رومن (۱۳۷۰) *هنر ایران در دوران پارتنی و ساسانی*، ترجمه بهرام فره‌وشی، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ دوم.
- نادری، فرشید و زرین کوب، روزبه (۱۳۹۳) «اشکانیان و سنت‌های کهن ایرانی: پای بندی یا عدم تقید اشکانیان به سنت‌ها و موارث فرهنگ ایرانی»، *جستارهای تاریخی*، سال پنجم، شماره دوم، صص ۴۱-۶۳
- نیولی، جراردو (۱۳۸۷) *آرمان ایران*، ترجمه سیدمنصور سیدسجادی، تهران: پیشین پژوه.
- ولسکی، یوزف (۱۳۸۳) *شاهنشاهی اشکانی*، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران: ققنوس.
- (۱۳۸۸) «اشکانیان و ساسانیان»، نوشته‌هایی در باب تاریخ و فرهنگ اشکانیان، از فرانتس آلتهایم، ترجمه هوشنگ صادقی، تهران: پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی، صص ۱۸۷-۱۹۶
- ویدنگرن، گنو (۱۳۷۷) *دنیهای ایران*، ترجمه منوچهر فرهنگ، تهران: آگاهان ایده.
- ویزهوفر، یوزف (۱۳۸۹) *ایرانیان، یونانیان و رومیان: نگاهی به داد و ستد فرهنگی میان ایران و یونان*، ترجمه جمشید ارجمند، تهران: فرزانه روز.
- هرمان، جورجینا (۱۳۷۳) *تجدید حیات هنر و تمدن در ایران باستان*، ترجمه مهرداد وحدتی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- یارشاطر، احسان (۱۳۸۱) «تاریخ ملی ایران»، *تاریخ ایران کمبریج* ۳/۱، گردآورنده احسان یارشاطر، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیرکبیر، صص ۴۷۱-۵۸۷.

References

- Cooley, Alison. 2009. *Res Gestae Divi Augusti: Text, Translation, and Commentary*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Dąbrowa, Edward. 1987. "Les Premiers "otages" Parthes à Rome". *Folia Orientalia* XXIV, pp. 63-71.
- 2010. "The Parthian Kingship", In G. B. Lanfranchi and R. Rollinger (Eds.), *Concepts of Kingship in Antiquity. Proceedings of the European Science Foundation Exploratory work shop held in padova*, pp.123-134.
- 2017. "Tacitus on the Parthians", *Electrum* 24, pp. 171-189.
- Dio Cassius. 1955. *Roman History* IX, Translated by: Earnest Cary, LOEB, London: Harvard University Press.
- Facella, M. 2005. "Φιλορομαιοι και Φιλελλεν: Roman perception of Commagenian Royalty," in O. Hekster and R. Fowler (Eds.) *Imaging Kings: from Persia to Rome, Oriens et Occident: Studeien zu antiken Kulturkontakten und ihrem Nachleben* 11, Stuttgart, pp. 87-377.
- Fowler, Richard. 2005. "Most Fortunate Roots!: Tradition and Legitimacy in Parthian Royal Ideology," in R. Fowler (Eds.), *Imaginary Kings. Royal Images in the Ancient Near East, Greece and Rome*, Stuttgart, pp. 125-157.
- 2017. "Cyrus to Arsakes, Era to Iates: Parthia and Persianism in Josephus," In Rolf Strootman and Miguel John Versluys (Eds.), *Persianism in Antiquity*, Stuttgart: Franz Steiner. pp. 355-379.
- Gregoratti, Leonardo. 2012. "The importance of the mint of Seleucia on the Tigris for the Arsacid history," *Mesopotamia* 47, pp. 129-136.

- , 2015. "The kings of Parthia and Persia: some considerations on the 'Iranic' Identity in the Parthian Empire," *Dabir* 1 (1), pp. 14-16.
- , 2021. "I want to see the King! A Note on the Theme of the Access to the Arsacid Monarchs in the Ancient," *Latomus* 80/1. pp. 40-29.
- Hackl, Ursula, Bruno Jacobs, and Dieter Weber, (Eds.) 2010. *Quellen zur Geschichte des Partherreiches: Textsammlung mit Übersetzungen und Kommentaren*. 3 vols. Göttingen; Oakville, CT: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Jacoby, Felix. 1950. *Die Fragmente der griechischen Historiker*, Leiden.
- Justinus, Marcus Juniannus. 1944. *Epitome of the philippic History of pompeius Trogus*, Translated by J. C. Yardley, with Introduction and Explanatory Notes by R. Develine, The American philological Associal Resourcess, Scholars Atlanta..
- McDowell, Robert Herbold. 1935. *Coins from Seleucia on the Tigris*, Michigan.
- Nabel, Jake. 2019. "Arsacid beverages in Lucan," *The Classical Quaterly* 69/2, pp.779-782.
- , 2020. "The Arsacids of Rome and Parthia's 'Iranian Revival' in the First Century CE". In K. Ruffing, K. Droß-Krüpe, S. Fink and R. Rollinger (Eds.) *Societies at War: Melammu Symposia 10 Kassel 2016; 8th Symposium "Iranian Worlds", Kiel 2014*, Östreichischen AKademie der Wissenschaften. pp. 475-494.
- , 2025. *The Arsacids of Rome: Misunderstanding in Roman-Parthian Relations*, University of California Press.
- Neusner, Jacob. 1963. "Parthian Political Ideology," *Iranica Antiqua* 3, pp.40-59.
- Olbrycht, Marek Jan. 2014. "The Genealoge of Artabanus II (AD 8/9-39/40) King of Parthian," *Miscellanea Anthropologica et Sociologica*, 15 (3): 92-97.
- , 2018 "Th Shaping of Political Memory: Cyrus the great and the Achaemenids in the royal ideologies of the Seleucid and Parthian period," in M. R. Shayegan (Ed.), *Cyrus the Great. Life and Lore*, Cambridge, pp. 198-220.
- Pliny the Elder, 1961, *Natural History* II, Translated by H. Rackham, LOEB, London: Harvard University Press.
- Plischke, Sonja. 2017. 'Persianism under the early Seleukid Kings? The royal title "Great King"', in Rolf Strootman and Miguel John Versluys (Eds.), *Persianism in Antiquity*, Stuttgart: Franz Steiner. pp. 163-200.
- Rose, Charles Brian. 2005. "The Parthians in Augustan Rome," *American Journal of Archaeology* 109 (1), pp. 21-75.
- Sellwood, David. 1980. *An introduction to the Coinage of Parthia*. 2nd Edition, London.
- Shayegan, M.R. 2012. *Arsacids and Sasanians: Political Ideology in post-Hellenistic and late Antique Persia*, Cambridge.
- Sinisi, Fabrizio. 2012. "The Coinage of the Parthians", in *The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage*, Oxford - New York W. E. Metcalf (Ed.), pp. 275-294.
- Strootman, Rolf. 2017. "Imperial Persianism: Seleucids, Arsakids and faratakā," in Rolf Strootman and Miguel John Versluys (Eds.), *Persianism in Antiquity*, Stuttgart: Franz Steiner. 177-200.
- , (2020) "Hellenism and Persianism in Iran: Culture and Empire after Alexander the Great," *Dabir* 7, pp. 201-227.
- , 2024. "The Polyglot King: The Persian Ideology of Mithradates VI Eupator of Pontus," in K. Ruffing et al (Eds.), *Navigating the Worlds of History. Studies in Honor of*

- Roert Rollinger on the Occasion of his 60th Birthday, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, pp. 233-249.
- Strugnell, Emaa. 2008. "Thea Musa, Roman Queen of Parthia." *Iranica Antiqua* 43, pp. 275–298.
- Wiesehöfer, J. 1996. "“King of kings” and “Philhellene”": kingship in Arsacid Iran,' In Bilde. P. T. Engberg- Pedersen (Ed.) *Aspects of Hellenistic kingship*. Aarhus. pp. 55-66.
- , 2015. "Greek Poleis in the Near East and Their Parthian Overlords," In A. Kemezis (ed.): *Urban Dreams and Realities in Antiquity*, Leiden, pp. 328–346.
- Wiesehöfer, J. and S. Müller. 2017. *Parthika: Greek and Roman author's view of the Arsacid Empire*, *Classica et Orientalia* 15, Harrassowit Verlag.
- Wolski, J. 1966. "Les Achéménides et les Arsacides: Contribution à l'histoire de la formation des traditions iraniennes", *Syria* 43, 1/2. pp. 65-89.
- 1983. "Sur Le 'Philhellenisme' des Arsacides", *Gerión* I, pp.145-156.